

Отецъ Паисий и българската география

отъ А. Сп. Разбойниковъ

Паисий е всестранна и сложна личност. Това ние виждаме само отъ единственото негово съчинение, което ни е оставилъ, — История славѣнобългарская. Наистина, въ нея той най-малко говори за себе си. Но тукъ Паисий е вложилъ своята душа. На всѣка страница, въ всѣки редъ въ Историята се чувствува духътъ му.

До сега много се е говорило и писало за отца Паисия, но не още всичко се е казало за него. Защото Паисий принадлежи на всички изследователи, — както принадлежи и на цѣлия български народъ.

Най-напредъ всрѣдъ българския народъ Паисий се е явилъ като историографъ. Като такъвъ сж го чели изъ всички български земи, гдето е попаднала неговата книга, или гдето неговъ последовател, въодушевенъ отъ идеитъ му, е говорилъ предъ българи. Паисий съ право се смѣта баща на отечествената ни история. Той е първиятъ нашъ историкъ отъ новитъ вѣкове, затова най-напредъ обръща внимание на изследователитъ историци. Печатана съ поправки, Историята на Паисия е минала известно време и като учебникъ по българска история.

Твърде основателно (презъ 1871 год.) поставиха Паисия и като челникъ на епоха въ историческото развитие на българския народъ, а именно на така наречена епоха на българското възраждане. Съ това Паисий става вече деецъ, историческо действащо лице, заемайки първо мѣсто, като най-достоеенъ отъ достойнитъ. Отъ тогава се изучава личността и характера на Паисия, значението на историята му и пр.

Литературнитъ историци започватъ сжщо отъ Паисия началото на новата ни литература. История славѣнобългарская е „произведение, което означава началото на новата българска литература“ (проф. Б. Пеневъ).

Филолозитъ се въодушевяватъ отъ любовта на Паисия къмъ българския езикъ, черпятъ поука отъ него и го посочватъ за примѣръ: „Ти болгарине . . . знай свой родъ и езикъ“, — цитуватъ тѣ Паисия и ни казватъ какъ трѣбва да пишемъ на чистъ български езикъ.

Но и фолклориститъ започватъ отъ него: „Още у Паисия ние намираме апотеоза на българската народна индивидуалностъ,

отразена въ преданието . . . Така, безъ да подозира още значението на фолклора, Паисий създава благоприятна атмосфера за неговото разкриване и за неговата висока оценка по-късно". (проф. М. Арнаудовъ).

Съ по-малко ли значение Паисий може да бжде предметъ на изследване и преценка отъ страна на педагозите? Той въ Историята си дава ценни мисли за образователното и възпитателно значение на историческата наука. „Чети историю“, казва Паисий на читателя си, — за наука, образование, опознаване на живота, за възпитание!

Но и психологътъ би намърилъ богатъ материалъ, за да характеризова неспокойния духъ на Паисия — въ споръ съ хулителитъ на българския народъ, съ укоръ къмъ неразумнитѣ българи. Азъ мисля, че също социологътъ, етнографътъ, па и други изследователи, щомъ застанатъ на българска почва, въ изследванията си не бива да прескачатъ Историята на Паисия.

Не е ли време, прочее, да видимъ и разгледаме отецъ Паисий и като български географъ? Шомъ е „баща на отечествената ни история“, не е ли баща и на отечествената ни география? Какви географски сведения Паисий дава въ Историята си? Какво е мѣстото на Паисия въ развитието на българската география? При това разяснение, Паисий не е ли новобългарския, нашия Херодотъ? Не е ли Паисий едновременно историкъ и географъ, като Херодота?

Познанията на Паисия за човѣшкитѣ раси се основаватъ на Библията и не отиватъ по далеко отъ сръдновѣковнитѣ познания. Но изворъ по това не му е само библията¹⁾.

За раситѣ Паисий знае това, което сж писали сръдновѣковнитѣ писатели. Човѣшкиятъ родъ произлѣзълъ отъ тримата Ноеви синове, спасили се следъ потопа заедно съ Ноя и четири жени — всичко 8 души. Отъ тоя Ноевъ родъ и семе Богъ поискалъ „паки напълнити землю“. Симовото племе се раздѣлило на 25 езика и заело Азия. Хамовото се раздѣлило на 32 езика и заело Африка, но много „езици“ отъ това племе останали и въ Азия. Афетовото племе се раздѣлило на 15 езика и заело Европа. Така Азия е семитска и хамитска, Африка — хамитска, а Европа — афетова. Отъ Хамовото племе произлѣзли „най мръсни родове и езици“. Отъ синъ му Хананъ произлѣзли седемъ езици — то „най-проклето било на земли отъ сви племена“. Отъ него произлѣзли и циганитѣ.

¹⁾ Използувалъ съмъ История славѣнобългарская, стѣкмена за печатъ по първообраза отъ проф. Йор. Ивановъ, издание на Бѣлг. акад. на наукитѣ, София, 1914 г.

Афетовото племе минало презъ Черно и Бѣло морета и се заселило въ Европа — „Преишли море Черное и Бѣлое и населили се на землисю Европу“. Така Паисий сжщо посочва пѣтищата, по които сж дошли европейскитѣ народи.

Споредъ Паисий езицитѣ дѣлятъ народитѣ. Подъ „езици“ той разбира народи, по точно — народности. Българитѣ въ Панония не искали кралъ „отъ маджарски езикъ“, т. е. отъ маджарска народностъ. Следъ падането на България подъ турска властъ, гърцитѣ не поставяли въ Търново епископъ „отъ болгарскаго езика“, а поставяли все „отъ гречески езикъ“. Паисий употребява „родъ“ вмѣсто народностъ: „роде болгарски“, или „своего рода болгарскаго“. Българитѣ не бива да бждатъ „отъ други родове и езици подметаеми и укоряеми“. Всички славяни, обаче, образуватъ единъ народъ — „весь славенски народъ“. Народността, споредъ Паисия, се опредѣля отъ произхода, езика, земята и миналото.

*

Какви сж познанията на Паисия, така както ги намираме въ историята му, за свѣта и за частитѣ на свѣта? Паисий познава само Стария свѣтъ, който е раздѣленъ на три: Азия, Африка и Европа (или Евъропа). За него Азия е „първая часть земли. То е вѣсточна земля, на нея стоить рай Йедемъ и Ерусалимъ, држитъ до спроти Цариградъ“. Значи Азия се намира на изтокъ и тя е първа, най-голъма.

За Африка Паисий казва: „То е южна земля: на нея стоить Египта и фараонски народъ“.

А за Европа: „То е западна и полунощна земля: на нея стоить Цариградъ, Московъ, Бечъ, Римъ, Брандибуръ и весь славенъски народъ“. Паисий за Виена употребява сърбохърватското ѝ название „Бечъ“, научено и възприето отъ него, когато отишълъ „у Немска земля“.

Вижда се, че Паисий не може да се задоволи, ако каже само, че Европа е „западна земля“, та за това прибавя „и полунощна“, т. е. северна. Така щото, ориентировката му по посокитѣ на хоризонта за тритѣ части на свѣта е правилна и пълна. За него и Московската земля е „полунощна, северна страна“, както самъ се изразява. Отъ тая „северна и полунощна страна“ произхождали много народи.

Паисий за Европа знае повече, но познанията му сж твърде много ограничени, непълни или невѣрни, бихме казали — детински. Все пакъ, ако сравнимъ грѣшкитѣ въ историческитѣ факти и грѣшкитѣ въ географскитѣ факти, ще видимъ, че последнитѣ грѣшки сравнително сж по-малко. Съ други думи Паисий по-малко ще пострада подъ ударитѣ на географската критика отколкото подъ ударитѣ на историческата критика.

Споредъ Паисия, въ Московската земля има рѣка „Москова“ и градъ съ сжщото име. Въ сжщата Московска земля

имало страна „Скандавия“, населена съ „скандавлане“. Тѣ се били разселили на западъ край „Окианъ море“. То се наричало „Балтское и Помариское“, — по край „Брандибура“.

Така, споредъ Паисия, тамъ нѣкъде на западъ отъ Московската земя, има Балтйско и Поморско морета, които се отждествяватъ съ „Окианъ море“.

Още на две мѣста Паисий въ историята си поменува „Окианъ море“.

„Кирилъ и Методий, казва Паисий, послѣжди били поставлени епископи въ Морава славеномъ, не сербска Морава, що иде презъ Шумадиа, но друга Морава, при „Окианъ море, що се назива море Балтинское, при Брандибура. „Истина е, че р. Морава, която протича презъ областъта Морава, се влива въ р. Дунавъ, а не въ „Окианъ море“. Но за отца Паисия и р. Волга тече „отъ южна страна на северъ презъ Московска држава и входить въ Окианъ море“.

Но, трѣбва да се знае, че и Херодотъ не пише нѣщо повече и по-положително за земитѣ на северъ отъ р. Дунавъ или Черно море. Любопитно е, да цитувамъ нѣкои откъслечи отъ Херодота. „Рѣка Истъръ (Дунавъ б. м.), казва Херодотъ, извира у келтитѣ и то при града Пирене и тече презъ срѣдата на цѣла Европа. Келтитѣ се намиратъ отвѣдъ Херкулесовитѣ стълбове . . .“ — Или другаде: „Тракийцитѣ казватъ, че страната отвѣдъ Истъръ е заета отъ пчели и за това не е възможно да се иде по-нататкъ. Тия разкази ми се виждатъ невѣроятни, понеже тия животни, както е известно, не понасятъ студъ; азъ мисля, че земитѣ на северъ сж необитаеми поради студа“. Ние знаемъ сжщо колко сж забъркани и погрѣшни сведенията, които дава Херодотъ за лѣвитѣ и дѣснитѣ притоци на долни Дунавъ. Напр. нѣкои карпатски рѣки, лѣви притоци на Дунавъ, той посочва като старопланински рѣки, следователно дѣсни притоци.

Нашиятъ Херодотъ знае — споредъ това, което намираме въ Историята му — гр. Будимъ (т. е. Буда-Пеща), Венеция, „Лехиа“ (т. е. Полша), знае „Панониа“, то естъ Банатъ, Панониа и Сремъ“. Франция, Калабрия, азиатскитѣ страни Мидия, Персия, Армения. Паисий познава следнитѣ народи: нѣмци. араби („арapie“), перси („персияне“). Славянскитѣ народи споредъ Паисий сж следнитѣ: българи, сърби, руси, москове („москали и руси“), словени и поляци („лехове“).

*

Особено топло е чувството на Паисия къмъ България. Въ Историята си той препоръчва да обичаме не само своя родъ и езикъ, но и „отечеството болгарское“; „вамъ написахъ, казва Паисий, кои любите свой родъ и отечество българское“. Или „кои равнуете и усрдствуете по своего рода и по свое отечество болгарское“. Родната ни земя той нарича Българско

отечество, Българска земя, Българско царство, или България („Болгария“, „Болъгария“, „Болгария“). Българитѣ „плакали горко и жалостно по царство болгарское“. Тѣ дошли и се заселили „въ землю сию болгарскою“. А другаде прибавя — „изъ цѣла Болгария“ („по вѣса Болгария“) Паисий съ удоволствие видимо изтъква обширността на България. Тая обширна земя е „красна и изобилна“.

У Паисия ние срещаме за пръвъ пѣтъ това обобщено понятие „отечество“, т. е. всички родни земи на българитѣ. Преди Паисия вмѣсто отечество се е употрѣблявала думата „бащина“ въ смисълъ на отечество. Въ „Повестъ за дамането на Цариградъ“, помѣстена въ единъ сборникъ отъ XVIII в., вмѣсто „отечество“ се употрѣблява думата „бащина“. Паисий настоява българитѣ да обичатъ не само своя родъ и езикъ, но и „отечество болгарское“. До него думата „отечество“ е означавала родно мѣсто, родно село. Партени Павловичъ, умрѣлъ 2 години преди Паисий да напише историята си, нарича Силистра „мое отечество“. А Кир. Пейчиновичъ и следъ Паисия още пише, че отъ Света гора се завърналъ въ Тетово „свое отечествие“.

Много ясно Паисий опредѣля границитѣ на България. Тѣ сж тамъ, гдето сж се заселили и настанили българитѣ, и гдето се развили всички събития отъ българската история. Нѣкои отъ българскитѣ царе сж изпѣждали завареното грѣцко население и сж заселвали българи върху завзетитѣ земи. Така се разширявали българскитѣ земи. Крумъ „отнелъ отъ грци градъ София, Самоковъ, Филибе, Щипъ, Струмица, Едрене и населилъ по тая земя народъ болгарски“. Сжщото направилъ Калоянъ въ Македония — въ Драмско, Сърско, Солунско.

Българитѣ минали р. Дунавъ и се заселили въ Тракия, Македония и отчасти въ Илирия. За Паисия, Тракия започва отъ р. Дунавъ. На нѣколко пѣти той пише въ Историята си, че българитѣ се настанили въ епархитѣ Търновска, Видинска, Нишка, Скопска, въ цѣлата Охридска земя и патриаршия, въ Софийска епархия, Самоковска, Филебелийска (Пловдивска), въ Едрене (т. е. Одринъ) — въ „Едренелиская страна“ — въ Драмска епархия, Сърска, Солунска, Струмишка, Щипска, Мелнишка. „И до днесъ българи, казва Паисий, сѣдатъ и живеють на тая земя“, или „и до нинѣ българи по тиа епархии сѣдатъ и обретають се“. А покрай Дунавъ българитѣ се заселили „отъ Черно море до Морава и Хоршова (т. е. Оршова)“.

Паисий е твърде много внимателенъ да не пропусне нѣкой български край, а сжщо да не приеме чужди земи за български. Единъ отъ българскитѣ царе стигналъ до Дългата стена, близо до Цариградъ, тукъ задигналъ много плячка, а взелъ и хора въ пленъ — „отъ греческая страна“. Отъ начало, въ черновката, Паисий писалъ „отъ болгарская“, но му се е видѣло неправо, той не е можелъ изобщо да допусне да се оплечкосва българска земя отъ български царе!

Българската земя или България е „добра, красна и изобилна“. Българитѣ „нашли добра и изобилна земя и населили се“.

Споредъ Паисия срѣдище на българщината сж Охридско и Дунавско, кждето сж били и столицитѣ. Той различава „Охридска земя“ и „страну Дунавскою“ (мн. ч. „страни Дунавские“), сжшо говори за „болгари охридские“, или „дунавские болгари“. Днешна Дунавска България Паисий много кратко и ясно нарича, при все че само на едно мѣсто, „Дунавия“ т. е. Дунавия, или както я бихме нарекли сега Подунавия, едно наименуване, което нашитѣ географи още не сж използвали или възприели. „Трново и Дунавия за 70 лета били подъ грѣцка власть. Цѣлата тая область, кждето е и гр. Трново, Паисий най-често нарича, подъ влияние на литературата, която използвалъ, Загорие. Знаемъ, че Владиславъ Граматкъ, който описва пренасяне тѣлото на Св. Ив. Рилски презъ XV в., пише, че Трново е въ „Загорска земя“.

Така щото, България или българското отечество, споредъ Паисий, се състои отъ Тракия, която започва на югъ отъ р. Дунавъ, отъ Македония и часть отъ Илирия („Илирикъ“). За Паисий Мизия, като часть отъ българскитѣ земи, не сжществува. Той знае „две мѣста, нарицаемия Мизии“, които били дадени отъ византийския императоръ „ради миръ да би ималъ съ болгари“. Но въ черновката личи, че Паисий много се е двоумилъ, защото тамъ той счита „Мизия“ като страна, область, наредъ съ Скития, но не е билъ, изглежда, сигуренъ, та я заличилъ и не я поставилъ въ чистовката.

*

Освенъ горепреброенитѣ епархии и страни съ градоветѣ имъ, Паисий споменува отдѣлно и нѣкои други градове въ България: Свищовъ, Русчукъ, с. Басарбово, Никополъ, Славомиръ,¹⁾ Преславъ, Варна, Несебъръ, Кавала, стари Филиппополъ, Драма, Сѣръ, Демиръ-Хисаръ, Беръ, Флорина (Леринъ), Битоля. Радомиръ, Трънъ, Пазарджикъ. Разбира се, той е знаелъ още много, но не станало нужда да ги споменува въ Историята си.

Освенъ р. Дунавъ, Паисий споменува още само 5 български рѣки: Марица, Искъръ, Янтра, Струмица (т. е. Струма) и Морава, до която се простира България. А отъ планинитѣ споменува Рила, Витоша, Стара-планина и Сливенска планина („Сливенскою гору“). Паисий, обаче, не ни дава по-подробно описание нито на единъ градъ или планина. Само нѣкъжде, и то много на кратко, далъ воля на описанието.

Паисий ни дава сведения какво сж представяли българитѣ въ негово време, какви сж били тѣхнитѣ занятия: „и нѣма отъ нихъ (отъ българитѣ) много търговци и книжници . . . но са повѣчо отъ нихъ прости ораче и копаче и овчаре и прости

¹⁾ Крумъ разбилъ Никифора близо при Славомиръ, споредъ Паисия.

занаятлии“. Той изобщо е наблюдателенъ и, благодарение на наблюдателността си, открива нѣкои факти: сърбитѣ въ нѣмската държава, защото иматъ училища и църковна свобода, сж по напреднали отъ сърбитѣ подъ турска властъ.

На кратко сж дадени сведения и за съседитѣ на България: . . . „и други крали и цари изоколо Болгария: татари, маджари, немци, латини, срое“. Съседи сж и гърцитѣ („Греция“), арбанаси (арнаути), хървати „обе Влахии“, Елбасанската земя.

Изобщо малко сж географски сведения въ Историята на Паисия, и неговиятъ географски кръгзоръ, така както го намираме въ Историята, е много ограниченъ. Свѣтътъ на Паисия не е много обширенъ. Въ Азия той едва се простира до Ерусалимъ, Персия, Мидия и Армения, до арабитѣ; въ Африка — до „Фараонския“ Египетъ. Въ Европа му сж известни Франция, Калабрия, Московската (Руската) държава съ р. Волга, Полша, Балтийско море и нѣкакво Океанъ море.

*

Можемъ смѣло, обаче, да кажемъ, че История славѣно-българския е колкото отечествена исторая, толкова и наша първа отечествена география. Отъ читателитѣ си тя се е посрѣщнала като пръвъ написанъ трудъ, който е давалъ не само сведения за историята на българския народъ, но сжко географски сведения за България и българскитѣ земи. Вѣрно е, че въ началото на Историята има малко сведения и отъ обща география (човѣшкитѣ раси), но повече сж сведенията отъ специалната география, за тритѣ континента на Стария свѣтъ, а особно по географията на България. Както Херодотъ се счита за представителъ на специалната география, на странознанието, така и Паисиевата История ние можемъ да считаме като пръвъ български трудъ по странознание, специална география.

Че Историята на Паисия е възбудила и географски интереси, а не само исторически, се вижда отъ допълненията на четцитѣ и преписвачитѣ. Единъ преписвачъ прибавя и изброява частитѣ, отъ които се състои България — Мизия, Тракия, Македония и Дардания. Другъ, преработвачъ, като съобщава за потурчванията на българи при Селима I, изброява много български градове и области: Тракия отъ Адрианградъ до Сръдецградъ, отъ Черно море до Видинъ, покрай Дунава и Старопланина, Македония отъ Драма, та до Босна.

Паисий съ право можемъ да вземемъ като пръвъ български географъ отъ новитѣ вѣкове, предшественикъ на Неофита Бозвели, Констан. Фотиновъ и други, които трѣбва да считаме и въ тая областъ негови ученици.

II

Но ние можемъ да се запитаме: кои български земи Паисий е обходилъ още преди да напише Историята си, а кои земи той познава и описва книжно? Приема се общо, че той, като светогорски проповѣдникъ и таксидиотъ, е обикалялъ български земи. Това се приема по предположение. Единственъ изворъ, отъ гдето можемъ да се освѣтлимъ по тоя въпросъ, пакъ си остава неговата История. Вѣрно е, че следъ написване Историята, той е тръгналъ да я разпространява. Кои селища е посетилъ, презъ кжде е миналъ? Едва имаме нѣкои бележки за това. Явилъ се е въ Котелъ (1765 г.), после може би въ Троянския манастиръ два пжти (1777 г.) и другаде, може би е обходилъ много български градове и срѣдища и нѣкжде е намѣрилъ смъртта си. Но това е следъ написването на Историята! А преди написването?

Въ Историята нѣма никакви лични впечатления за видено, посетено. Паисий казва где сж се заселили българитѣ „както се видитъ въ тия времена“, — но именно виденото отъ него той не описва като пжтешественикъ, като географъ. Липсватъ описания на градове, планини, рѣки, манастири. Ние едва нѣщо откриваме! Знаемъ, че Паисий има ясно, открито отношение само къмъ българското историческо минало, къмъ българския народъ и езикъ, къмъ България. Тукъ е темпераментенъ, изразява открито чувствата си, не се скъпи въ изразитѣ. Но той е хроникьоръ, историкъ — такъвъ се старае да бжде — за това не ни дава описания на съвременното.

Но Паисий никакъ не обича да пжтува. Той задържа въ кжщитѣ имъ читателитѣ си. За него пжтуването е „много трудно и бедствено“, затова препоръчва, вмѣсто да ходи и да събира историчетки материали, — да си седи читателя въ кжщи и да чете историята му! Паисий не може да бжде насърдчение за нашитѣ туристи въ това отношение! Самото това обстоятелство, обаче, говори, че Паисий е пжтувалъ и е срещалъ доста неприятности. Но той, впрочемъ, е страдалъ „велми“ отъ главоболие и отъ стомашна болестъ, и за това се оплаква отъ пжтуванията си. „Тако азъ призрѣхъ свое главоболие, яко за много време страдахъ, тако и утробую болѣхъ велми“.

И все пакъ, виждаме ние, че Паисий, преди написване на Историята си, е обходилъ нѣкои кжтове на България. Нѣкои или много? „Азъ вси манастири светогорские, казва Паисий истражихъ . . . та (кожде) по Болгария по много мѣста, где съ обретаеть по много стари книги болгарски“.

Кои сж тия „много мѣста“ въ България посетени отъ Паисия? Ако възприемемъ широко тия негови думи, трѣбва да се съгласимъ, че той е обходилъ добре нашето отечество и сведенията, които ни даватъ за частитѣ на България, за градове, рѣки, планини, манастири не ще да сж черпени само

отъ чужди извори, а сж непосредствени негови наблюдения. И ще трѣбва да съжаляваме, че Паисий е билъ толкова въздържанъ и не ни е далъ задоволителни географски описания изъ българскитѣ земи. Истината, обаче, е и другаде.

*

Паисий не познава Северна България, или, както той я нарича, Дунавия. Не я посетилъ. За това я описва по чужди автори, книжно. Това е впечатлението за тоя, който чете Историята му. Той я нарича, по стари извори, „Загорие“. Търново е въ Загорieto. За него Тракия започва веднага на югъ отъ р. Дунавъ. Ако бѣ посетилъ поне Търново, щѣше да каже сигурно нѣщо повече за тоя престолень градъ. Едва казва за него, че Крумъ „първо съградилъ Търново три града между реку Янтру“. Знае, че градътъ е заобиколенъ отъ планини. Не споменува нищо за църквитѣ му, а знае, че има такива. Паисий погрѣшно поставя Свищовъ между българскитѣ столици. Ако бѣ посетилъ тоя градъ, нѣмаше така да пише. Знае, чувалъ е за сжществуването на гр. Русе (Русчукъ), но го идентифицира съ Русокастро при Бургасъ. За Паисий с. Басарбово, което споменува въ връзка съ единъ светия, е „близу Свещовъ“, когато това село е свършено близо до Русе. Паисий нѣма представа що е това Добруджа. За него е все едно и сжщо нѣщо „ити въ Дураца или Добруджа“.

Паисий не познава сжщо Западна Македония. И нейнитѣ градове споменува по изворитѣ си. Говори за Св. Климентъ, за Самуила, а нищо не казва за Охридъ, Прѣспа и др. Повлича се по изворитѣ си и пише за гр. Берцестия вмѣсто за страната на березититѣ.

Но Паисий познава Южна Македония. Явно е, че той я е посетилъ. Може би Солунъ и на югозападъ отъ него. Сигурно отъ патриотично чувство не описва градоветѣ ѝ. За него гр. Лариса, превзетъ отъ Самуила, се нарича и Енишехиръ, както Караферия се нарича още и Беръ. Особно е изобилень въ сведенията си за градоветѣ въ източната половина на Южна Македония. Отъ тукъ Паисий често е минавалъ на пѣтъ за Св. Гора. Много градове въ тая областъ царь Калоянъ е разрушилъ и ги заселилъ съ българи.¹⁾ Нѣкои градове, които носятъ особни имена, Паисий ги споменува (Марулъ, Нено). На други той дава мѣстното, съвременното нему название. Напр. Орфано нарича Орванъ, а незначителния градецъ Демиръ-Хисаръ той нарича, споредъ мѣстното, простонародното, произношение „Демиръ Исаръ“. Тукъ, презъ Рупелския проходъ,

¹⁾ „И или много по нисии“, казва Паисий. Преводачътъ въ издаваната отъ М-вото на нар. просвѣта библиотека „Българска книжнина“ превеждъ горнитѣ думи съ „Пелопонесъ“. Обаче, Паисий иска да каже: „и много други градове въ островитѣ на Бѣло море“.

Паисий често ще да е минавалъ. Много близки му сж градоветъ Мелникъ, Струмица, Щипъ, Съръ, та често ги споменува.

Паисий сжщо познава Южна България. Тукъ той споменува Пазарджикъ, въ околноститъ му ужъ е билъ разбитъ Вълкашинъ.²⁾ Много сж фамилярни за Паисия названията „Филебелийска епархия“, „Едренелиска страна“; винаги нарича Одринъ съ турското му име „Едрене“, както го произнася народътъ, но знае, че старото име на „Едрене“ е Адрианополъ. Ив. Кантакузинъ и Ив. Александъръ извършили славенъ бракъ на децата си въ Едрене; Ив. Шишманъ превзелъ отъ гърцитъ Едрене; турцитъ превзели Едрене отъ българитъ; Марко, подгоненъ отъ баща си, избѣгалъ въ Едрене при султана. Въ Одринъ има доста легенди за Крали Марко; Паисий сигурно ги е слушалъ. Въроятно Южна България познава повече по птя София—Одринъ, като се е отбивалъ въ лѣво и дѣсно отъ тоя пжтъ. Но Паисий отдава преувеличено значение на „Сливенската планина“, съ много манастири, сигурно повече подъ влияние на мѣстни предания. Не случайно, като тръгналъ да разпространява книгата си, Паисий се е отзовалъ въ Котелъ при Стойко Владиславовъ.

*

Обаче, като четемъ Историята на Паисия ние чувствуваме и откриваме, че най-близки му сж земитъ отъ Софийската и Самоковската епархия, отъ гдето е билъ родомъ. Сжщо познати му сж, както казахъ по-горе, земитъ отъ тамъ на югъ чакъ до Св. Гора. Въ тия земи той е често ходилъ, разговарялъ съ жителитъ имъ. За тѣхъ той пише като очевидецъ. Паисий заминалъ за Св. Гора доста възрастень, на 23 години. Сигурно е обикалялъ Самоковско и Софийско още преди това, още когато е билъ по-младъ. Проф. Йорд. Ивановъ допуща дори Паисий „да е билъ на младини послушникъ и младъ монахъ въ Рилския манастиръ“. Паисий знае градъ Радомиръ и блатистата частъ на полето му, която той правилно нарича Мрака. Сърбитъ като убили царъ Михаилъ „пришли до Мрака и Радомиръ“.

Паисий знае преданията изъ Софийско и Самоковско за боеветъ и смъртта на царъ Ив. Шишмана, за убийството въ война съ турцитъ на братъ му Асена. Ив. Шишманъ заелъ „некои места тесни покрай Искаръ река и по Витоша гора“. Тукъ седемъ години „седель царъ Шишманъ въ Сръдецъ и въс край Искаръ. Имеялъ манастиръ Урвичъ е твърди градъ и изокколо вода обходила и така малко войнство и трновски велмужи ту преживели и крили се отъ турци . . . и ту конечно похарали и скончали цара Шишмана и войнство и велмужи трновские и болгарские. За то до нинѣ въ та места

²⁾ Разбиването на Вълкашина и Углещи въ 1371 г. е станало северозточно отъ гара Свиленградъ (вж. Тракийски сборникъ, кн. 3, София 1932 г.).

обретаятъ на много места съкровища въ она времена чловеци съкривали и закопавали въ земли“.

На Паисия е ясно, че Черпишкия манастиръ е „при край реки Искра“. Паисий познава софиянци и спори съ тѣхъ за мощи, влиза въ прерикания: „но софиане мнетъ и кажуть“, казва той и се чуди какъ могатъ софиянци така неправилно да мислятъ и да разправятъ! Паисий, замисленъ и задълбоченъ се е движилъ по това време изъ Софийско, движелъ се е изъ тогавашна София, съ бележки и листове въ пазва, близо до сърдцето си. Кжде ли сж изличени стѣпките на Паисия? — Днешната столица на България той нарича „Средецъ или София“.

Паисий познава много добре Рила планина и светата ѝ обителъ. Описва ги възторжено, картинно, като посетителъ. Царь Петъръ „ходилъ по Рилскою пустиню“ да види Св. Иванъ Рилски и да побеседва съ него. „Нъ понеже неудобна места били къ хождению ради делбоки дерби и високихъ хльмовъ, не възмогль видети светаго отца“.

Паисий знае, че „отъ всѣхъ България приходять народъ на поклонение мощи светаго отца Иоана“. Самъ той е виждалъ тия посетители. И продължава очевидецътъ Паисий: „въ тая наша времена единъ той манастиръ Рилски оставилъ Богъ цѣль пребивати молитвами светаго отца Иоана“. Паисий се е ровилъ въ ценнитѣ паметници на манастиря, та знае Ив. Шишманъ какъ се подписвалъ на образи, печати и хрисовули.

*

На край можемъ да се запитае: „Презъ кжде е миналъ отецъ Паисий, за да отиде въ „Немска земя“? Знаемъ, че тамъ той е ходилъ, за да уреди смѣтки на Хилендарския манастиръ и да събере материали за Историята си. Посетилъ е гр. Карловци въ Срѣмъ при Дунавъ, тогава въ австрийски рѣце, сега въ Югославия. За Карловци Паисий не ще да е заминалъ по р. Дунавъ, корабоплаването по която тогазъ се много затруднявало отъ скалиститѣ прагове при Желѣзнитѣ врата. Но сигурно тукъ той ще да е научилъ за Оршова, а може би и за Свищовъ. Отъ Историята ние виждаме, че Паисий много добре знае кжде е р. Морава, — знае че до тукъ се заселили и живѣять българитѣ. Той много добре знае сжщо, че Шумадия е сръбска областъ. Сравнява духовния животъ на австрийскитѣ сърби съ тоя на сърбитѣ подъ турска власть. Знае добре Бѣлградъ, та почувствува нужда да подчертае за „Бѣлградъ арнаутски“ (въ Албания). Затова може съ голѣма вѣроятность да се приеме, че за Карловци, т. е. за „Нѣмска земя“ Паисий ще да е трѣгналъ отъ София въ западна посока, по известния диагоналенъ пжтъ на полуострова. Споредъ Йорд. Ивановъ отъ Св. Гора до Карловци се е отивало „срѣдно за петъ седмици“, по пжтъ отъ Св. гора, Съръ, София, Нишъ, Бѣлградъ, Карловци, по който пжтъ сж минало преди Паисия

нѣкои сръбски монаси. Писмото, съ което отъ Карловци съобщавали за смъртта на архим. Герасима, пристигнало въ Св. Гора за 6 седмици. Обаче, писмото което Паисий е носѣлъ, имало дата 14 мартъ. Заведено е било въ Карловци на 19 май, следъ повече отъ два месеца, т. е. повече отъ 9 седмици. Сигурно Паисий ще се е бавилъ нѣкъжде, може би изъ София и Софийско.

PÈRE PAÏSSI ET LA GÉOGRAPHIE BULGARE

Dans cet article on traite toutes les indications géographiques que l'on trouve dans l'Histoire slavo-bulgare écrite par Père Païssi, dont le manuscrit a été plusieurs fois copié et transmis dans les divers pays bulgares depuis l'année 1762. C'est à partir de cette année que date le commencement de la renaissance bulgare.

Outre les indications géographiques sur les pays étrangers dont quelques unes ont été prises, aux auteurs anciens, même et leurs erreurs, Père Païssi nous donne aussi de brèves informations géographiques sur les pays bulgares. Elles sont plus exactes lorsqu'il s'agit de la Bulgarie de Sud-Ouest, où il était né, et de la Macédoine de Sud, car il a voyagé beaucoup dans ces deux pays. Toutes ces indications et informations géographiques de Père Païssi sont intéressantes pour nous, parce qu'elles nous font voir le degré des connaissances géographiques d'un bulgare lettré du milieu du 18e siècle.

A. Sp. Rasboïnikov
